

ZÁUJEM AKO VZŤAHOTVORNÝ FENOMÉN V KONCEPTE ENVIRONMENTÁLNEJ OSOBNOSTI

Halašová Marta

Katedra environmentálneho manažérstva, Fakulta prírodných vied, Univerzita Mateja Bela, Tajovského 40, 969 01 Banská Bystrica, SR

Resumé: *V koncepte environmentálnej osobnosti je záujem jedným z kľúčových fenoménov, pretože tvorí spojovací článok medzi potrebou a vôľou konať. Vyjadruje celkovú zameranosť osobnosti, zachytáva všetky psychické procesy a určuje ich smer, uvedie do pohybu celé psychické dianie a udrží ho v stave akcieschopnosti. Záujmová prázdnota vedie k nekonštruktívnym až deštruktívnym formám vzťahu k okoliu a prejavuje sa v konzumnom životnom štýle. Obdobie adolescencie je rozhodujúce pre formovanie svetonázoru a stanovovanie životných cieľov. Výsledky výskumu u študentov končiacich ročníkov stredných škôl svedčia o významnej súvislosti medzi zastúpením environmentálnych záujmov v ich záujmovej štruktúre a ich tendenciou v budúcnosti konať proenvironmentálne.*

Abstract: *The autor of article deals with theoretical basis and research results of the structure of high school leaving students' interests in connection with their goals of acting. The interests' inventory and numeric rating scale was used to learn about how strong is environmental interests orientation in present time connected with tendencies to handle pro-environmentally in future. The research results inform about significant connection between interests and life goals.*

Otázky o zmysle existencie a poslaní ľudstva a človeka ako jednotlivca na Zemi sa vynárajú čoraz častejšie na pozadí postupného hromadenia odborných referencií o degradácii životného prostredia, znižovaní schopnosti planéty obnovovať zdevastované ekosystémy, o prírodných a človekom spôsobených katastrofách. Odpovede na tieto otázky neexistujú mimo ľudského sveta, týkajú sa celého ľudstva a rovnako každého jednotlivca. Viac ako desaťročie existuje na Slovensku právna norma o environmentalizácii obsahu vyučovaných predmetov v školách. Tzv. environmentálne minimum sa zrejme pokladalo za dostatočné pre sformovanie uvedomelého a zodpovedného vzťahu žiakov a študentov k životnému prostrediu a pre integráciu myšlienok trvalej udržateľnosti do modelov ich sebarealizácie. V kontexte týchto očakávaní je prínosné zistiť, nakoľko sa študenti v maturitných ročníkoch stredných škôl, mladí ľudia na prahu dospelosti, zaujímajú o environmentálne témy a či ich záujmy súvisia s tendenciou konať v záujme dosiahnutia centrálneho životného cieľa.

1 Koncept proenvironmentálnej osobnosti

Agenda 21, koncepcia trvalo udržateľného rozvoja (TUR) (Klinda, 1993), vychádza z vedeckej analýzy hlavne sociálno-ekonomických trendov vývinu ľudstva a stavu životného prostredia (ŽP). Ciele TUR sú spojené s prežitím a zlepšovaním kvality života ľudí, subhumánny svet sa však vníma ako hodný zvláštnej pozornosti, záujmu a ochrany sám osebe, nielen ako zdroj, javisko alebo kulisa pre sebarealizáciu človeka a rozvoj spoločnosti. Neuvedomovanie si zodpovednosti za stav životného prostredia neznamená zbavenie sa tejto zodpovednosti ani na úrovni civilizácií, kultúr, štátnych útvarov (národov) ani na úrovni jednotlivca. V psychológii je známy koncept proenvironmentálnej osobnosti – diferencovaná a integrovaná (zrelá, harmonicky rozvinutá), s kultivovaným vzťahom k životnému prostrediu (komplex materiálnych a nemateriálnych zložiek vo vzájomnej interakcii), s vysokou úrovňou

environmentálneho uvedomenia, pripravená zodpovedne konať. Charakteristiky jednotlivca kompatibilné s konceptom proenvironmentálnej osobnosti nachádzam u Vincíkovéj (1998, s. 8) ... *hodnotový systém mu umožní múdro a citlivo konať v prospech ochrany a zachovania života vo všetkých jeho formách, bude schopný súcitu s prírodou a inými živými tvormi, bude ochotný preberať zodpovednosť za svoje konanie a prijímať dobrovoľnú skromnosť ako spôsob života, únosne zaťažujúc životné prostredie*“.

2 Záujem v štruktúre osobnosti

V rámci povinného vzdelávania sa študenti zoznámia s množstvom poznatkov, ktoré priamo alebo sprostredkované súvisia s témou fatálneho stavu životného prostredia. Právom by sme mohli očakávať, že úroveň záujmu o environmentálne témy bude u nich vysoká. Ak by tomu tak bolo, museli by sme zaznamenať v posledných rokoch enormný zlom v riešení zložitých problémov životného prostredia, pretože záujem je aktívny psychický fenomén. Podľa Čačku (1997) záujem tvorí spojovací článok medzi potrebou a vôľou konať, zachytáva vnímanie, pamäť, myslenie, aktivizuje činnosť osobnosti v smere záujmov. Pri rozsiahlej klasifikácii záujmov sa uplatňuje rad vonkajších či vnútorných faktorov ako je vek, pohlavie, schopnosti, vzdelanosť, výchova, kultivačné podnety, sociálny status, životné skúsenosti atď. Na jednej strane ide pri záujmoch o ich podmienenosť skôr určitými rysmi osobnosti, na strane druhej skôr o podmienenosť spoločenskou ponukou. Výber záujmov a činností súvisí so systémom hodnôt osobnosti vo vzťahu k svetu (humánnemu a subhumánnemu) aj k sebe samému. Pracovným názvom *environmentálny záujem* budeme označovať taký záujem, ktorého predmetom je široko vymedzená oblasť životného prostredia (príroda a societa).

3 Výskum záujmov a životných cieľov

3.1 Cieľ výskumu a hypotézy

Záujmy sú určitým ukazovateľom predchádzajúcej skúsenosti a tiež tvoria predpoklad pre vykonávanie určitej činnosti v budúcnosti. Cieľom výskumu bolo zistiť u respondentov zastúpenie záujmu o environmentálne témy v záujmovej štruktúre, prítomnosť environmentálneho kontextu v životných cieľoch a súvislosť záujmovej orientácie s konaním v záujme dosiahnutia preferovaného životného cieľa. Boli stanovené tri hypotézy. Predpokladám, že:

- 1 v záujmovej štruktúre respondentov sú environmentálne záujmy preferované,
- 2 v hierarchii životných cieľov respondentov je environmentálny kontext dôležitý,
- 3 záujmová orientácia je vo významnom vzťahu so životnými cieľmi.

3.2 Skúmaný súbor, použitá metóda a realizácia výskumu

Výskumná vzorka respondentov (N=102) pozostáva z maturantov banskoštiavnických stredných škôl, s relatívne vyváženým zastúpením (stratifikovaný výber) reprezentujúcim vzdelanie všeobecné (Gymnázium A. Kmeťa, N=33), odborné (SPŠ Mikovíniho, N=47) a učňovské (SOU lesnícke, N=22). Použili sme pôvodný, vlastný neštandardizovaný dotazník: prvú časť tvoril záujmový inventár (štyri trsy záujmových orientácií: technická, sociálna, environmentálna, estetická), druhú časť posudzovacia škála na zistenie hierarchie životných cieľov. Výber vzorky bol systematický (všetci študenti maturitných ročníkov prítomní v daný deň na vyučovaní). Zber dát sa uskutočnil v októbri-novembri 2008, so súhlasom vedenia škôl, respondenti vyplnili záznamové hárky dobrovoľne, anonymne.

3.3 Výsledky a interpretácia

V základnej tabuľke (EXCEL) bola zaznamenaná hodnota každého záujmu priradená respondentmi, následne boli vypočítané celkové hodnoty jednotlivých trsov. Medzi trsmi

záujmov sýtených sociálne, esteticky, environmentálne a technicky (čo predstavuje tiež preferenčný rebríček) sme zistili štatisticky významný rozdiel (chi kvadrát) (tab.1).

Tab 1 Rozdiel medzi trsmi záujmov

Záujmy	Skóre	Súčet štvorcov	Sign.
sociálne	2391	25,10	0,05
estetické	2344	15,99	
environmentálne	2025	8,23	
technické	1873	37,70	

Z tabuľky je zrejmé, že respondenti celkovo preferujú sociálny/spoločenský kontext (celkovo druhá najvyššia hodnota zistená u záujmu zoznamovať sa s novými ľuďmi) a estetický kontext (celkovo najvyššia nameraná hodnota u konzumne ladených záujmov – počúvať hudbu, sledovať zábavné programy). V tejto kategórii záujmov sme však zistili aj veľmi nízke inklinovanie k aktívne poňatým záujmom (písať poviedky alebo básne, zberateľstvo). Environmentálne záujmy nie sú študentmi preferované, z jednotlivých záujmov však bol veľmi vysoko hodnotený pobyt v prírode a záujem poznávať živočíchy. Najnižšie hodnoty boli zaznamenané v prípade technických záujmov, hlavne pri záujme o prácu so strojmi a nástrojmi (vrátane študentov SOU). Hypotéza 1 nebola potvrdená.

V oblasti konania pre dosiahnutie zvoleného životného cieľa boli zistenia vo všeobecnosti zdanlivo opačné. Respondenti štatisticky významne diferencujú (chí kvadrát) medzi životnými cieľmi, pre dosiahnutie ktorých by chceli v budúcnosti usilovať (tab. 2).

Tab 2 Rozdiel v životných cieľoch

Ciele	Skóre	Súčet štvorcov	Sign.
financie	438	2,71	0,05
vedomosti	426	1,10	
estetika, emociion.	421	0,64	
kariéra	417	0,36	
zachovať prírodu	402	0,02	
spiritualita	388	0,70	
prosocialita	342	9,76	

Signifikantne najviac maturantov uviedlo nasledovnú hierarchiu životných cieľov: ekonomické prosperovanie (peniaze); intelektuálne prostredie oceňujúce vedomosti; silné estetické a emocionálne zážitky; kariéra, vysoké spoločenské postavenie; zachovanie prírody; spirituálne zážitky; láskyplné sociálne prostredie, v ktorom si ľudia nezištne pomáhajú. Zdá sa, že maturanti vnímajú pozitívne nezáväznú, emocionálne a esteticky nabitú situáciu a vzťahy (ako sa ukázalo v oblasti záujmov), kým sociálnu súdržnosť (životný cieľ ako vzájomná pomoc a podpora tým, ktorí to potrebujú) „neriešia“. Environmentálny kontext tu zastupuje cieľ žiť v zdravom prostredí v súlade s prírodou a podobne ako v prípade záujmov sa nachádza skôr na spodných priečkach hierarchie. Hypotéza 2 nebola potvrdená.

Signifikantný vzťah tematiky životných cieľov s podobným typom trsu záujmov bol u respondentov potvrdený na hladine významnosti 0,05 (t-test). Pre lepšiu názornosť volím prezentovanie výsledkov (tab. 3) s vyjadrením stupňa vzájomného vzťahu v stupňoch, keď 1 znamená najnižšiu až 4 najvyššiu hodnotu.

Tab 3 Vzťah medzi záujmovou orientáciou a životnými cieľmi

Záujmy	Životné ciele					
	financie	vedomosti	estetika	kariéra	príroda	spirit.

technické	2	4	2	3	3	1	2
sociálne	4	2	3	3	1	3	1
enviro	1	3	2	1	4	3	3
estetické	3	1	4	3	2	3	1

U respondentov, ktorí sú technicky orientovaní, sú životné ciele najviac zamerané na získavanie vedomostí, tiež na kariéru a prírodu, najmenej na prežívanie duchovna. Respondenti, ktorí vyhľadávajú iných ľudí skôr pre spoločnú zábavu, uviedli, že v budúcnosti chcú usilovať hlavne o dostatok financií, tiež zdôraznili estetickú stránku a kariéru. Environmentálna záujmová orientácia sa u respondentov spája s tendenciou konať tak, aby mohli žiť v zdravom životnom prostredí v súlade s prírodou. Esteticky záujmovo orientovaní respondenti chcú konať tak, aby žili v esteticky a zážitkovo sýtenom svete. Zo všetkých cieľových zameraní je relatívne najmenej nasýtená prosocialita (prežívanie vzájomnosti, pomoci a podpory v ťažkostiach), kde evidujeme najviac volieb práve u respondentov s environmentálnou záujmovou orientáciou. Hypotéza 3 bola potvrdená.

Záver

Očakávali sme výraznejší podiel environmentálnych záujmov u maturantov, čo sa výskumom nepotvrdilo. Rovnako sa nepotvrdilo, že maturanti považujú za veľmi dôležité konať v prospech zdravého životného prostredia a žiť v súlade s prírodou. Zistili sme však, že respondenti, ktorí inklinujú k environmentálnym záujmom, sú ochotní konať v prospech zachovania prírody a chcú žiť v kvalitnom životnom prostredí. Kľúčové je zistenie, že záujmová orientácia respondentov je zladená s vyjadrením životných cieľov, hlavne keď jasne odlišíme tendenciu vytvárať (dočasné) skupiny vyhľadávajúce intenzívne emocionálne a estetické zážitky (zábavu) od prosociality. Pôsobenie silných estetických podnetov a vyvolávanie intenzívnych emocionálnych zážitkov vedie zákonite k pocitovej (zmyslovej aj citovej) anestezácii, ako na to upozornil Welsch (1993). Zdá sa byť dôležité a nádejné, že prosociálny kontext sa najvýraznejšie prejavil u respondentov s environmentálnou záujmovou orientáciou.

V koncepte proenvironmentálnej osobnosti má *záujem* vzťahotvorný potenciál v súvislosti s výberom a trvalejšou pohotovosťou pozornosti voči zložkám (úrovniam, javom) životného prostredia. Záujem je prostriedkom sebaaktualizácie osobnosti a determinuje zameranie ustálenej orientácie na určité predmetné oblasti v budúcnosti. Formovanie záujmov mladých ľudí je možné a je nevyhnutné na úrovni rodiny, komunity, spoločnosti. Vzhľadom na to, že záujem o nejakú oblasť je prakticky nenaplniteľný (záujmy sú neuspokojiteľné), možno očakávať nedozerné negatívne následky v prípade mediálneho formovania záujmov orientovaných konzumne (materiálne, sociálne, esteticky), čoho sme v súčasnosti priamymi svedkami.

Literatúra

- Čačka, O. 1997. *Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a její autodiagnostika*. Brno : Doplněk. 381 s. ISBN 80-85765-70-5.
- Klinda, J. (ed.) 1993. *Agenda 21 a ukazovatele trvalo udržateľného rozvoja*. Bratislava : Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky. 784 s. ISBN 80-88833-03-5.
- Vincíková, S. 1998. *Teória a prax environmentálnej výchovy*. Banská Bystrica : FPV UMB, SAŽP. 41 s. ISBN 80-967893-2-5.
- Welsch, W. 1993. *Estetické myslenie*. Bratislava : Archa. 168 s. ISBN 80-7115-063-0.